

IRSTI 16.21.27

<https://doi.org/10.32523/2616-678X-2025-152-3-343-365>

Research article

Абайдың қара сөздерін оқытуда метатанымдық әдістердің ықпалы: жоғары оқу орнында қолдану тәжірибесі (анықтаушы эксперимент)

А.У. Исабек¹, П.М. Адиева², А.Б. Қалшабек³

^{1,2}Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан

³М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

(E-mail: ¹boy_from_texas_24_95@inbox.ru, ²pakizat.adiyeva@ayu.edu.kz, ³Kalshabek_Akjol@inbox.ru)

Аңдатпа. Мақалада Абайдың қара сөздерін жоғары оқу орнында метатанымдық әдістер арқылы оқытудың маңыздылығы қарастырылады. Мақаланың мақсаты – Абайдың қара сөздерін жоғары оқу орнында метатанымдық тәсілдер негізінде оқытудың тиімділігін анықтау үшін анықтау экспериментін жүргізу, білім алушылардың метатанымдық дағдыларын қалыптастырудың әдістемелік жүйесін ұсыну және педагогикалық модель әзірлеу. Зерттеу барысында метатаным ұғымына қатысты теориялық тұжырымдар, ғылыми зерттеулер мен практикалық тәжірибелер сараланып, олардың білім беру үдерісіндегі тиімділігі талданады. Метатану элементтерін оқу үдерісіне енгізу білімді терең әрі саналы меңгеруге, сыни ойлауды қалыптастыруға және білім алушылардың оқу әрекетін бақылау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Бүгінде білім алушылардың метатанымдық дағдыларын дамыту – жоғары білім берудің басым бағыттарының бірі. Осы орайда Абайдың қара сөздерін метатанымдық тұрғыдан оқыту – білім алушылардың тұлғалық және танымдық дамуын тиімді жүзеге асыруға ықпал ететін өзекті мәселе. Эмпирикалық зерттеу аясында білім алушылардың метатанымдық білімін анықтау мақсатында Лайкерт шкаласына негізделген сауалнама жүргізілді. Алынған деректерге сандық және сапалық талдау жүргізіліп, білім алушылардың метатанымдық ойлау дағдылары мен Абайдың қара сөздерін қабылдау деңгейі ғылыми негізде бағаланды. Зерттеу нәтижесінде Абайдың қара сөздерін метатанымдық тәсілмен оқыту білім алушылардың өзін-өзі бақылау, рефлексия жасау, оқу стратегияларын қолдану, мақсат қою, сыни ойлау сияқты дағдыларын қалыптастыруға және дамытуға оң ықпал еткендігі анықталды. Мақалада ұсынылған әдістемелік модель жоғары білім беру жүйесінде тиімді қолдануға болатыны тәжірибе жүзінде дәлелденді.

Түйін сөздер: Абай, қара сөздер, метатаным, метатанымдық әдістер, жоғары білім, Лайкерт шкаласы, тұлғалық даму.

Түсті: 15.07.2025; Жөнделді: 22.08.2025; Мақұлданды: 13.09.2025; Онлайн қолжетімді: 25.09.2025

Кіріспе

Қазіргі заманғы жоғары білім беру жүйесінде тұлғалық, танымдық және әлеуметтік құзыреттіліктерді дамыту басты міндеттердің біріне айналып отыр. Осы орайда білім алушылардың метатанымдық дағдыларын қалыптастыру – оқытудың тиімділігін арттыратын заманауи әдістемелік тәсіл ретінде қарастырылады. Метатанымдық стратегиялар білім алушылардың өз оқу үдерісін бақылауына, мақсат қоюына, оқу барысындағы іс-әрекеттерін жоспарлау мен реттеуіне мүмкіндік береді. Бұл әсіресе күрделі, философиялық мазмұндағы мәтіндерді меңгеру кезінде маңызды. Қазақ әдебиетінің көрнекті тұлғасы Абай Құнанбайұлының қара сөздері – мазмұндық тереңдігі, ойлау жүйесіне әсер етуі және өмірлік тұжырымдарға жетелеуімен дараланған туындылар. Абай шығармалары – тек көркем мәтін ғана емес, сонымен қатар тұлғалық, рухани және танымдық дамуға ықпал ететін педагогикалық құндылық. Абайдың қара сөздерін метатанымдық тұрғыдан меңгерту арқылы білім алушылардың сыни ойлауын, рефлексия дағдыларын және оқу процесіне деген ішкі жауапкершілігін дамытуға қол жеткізуге болады. Осы мақалада жоғары оқу орнында Абайдың қара сөздерін метатанымдық әдістер арқылы оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері қарастырылады. Зерттеу барысында білім алушылардың танымдық белсенділігіне, ойлау әрекетіне, мәтінді интерпретациялау мен рефлексия жасау қабілеттеріне метатанымдық тәсілдердің ықпалы талданады. Бұл тәжірибе болашақ мамандардың әдеби-теориялық білімін ғана емес, сондай-ақ оқу үдерісін саналы түрде басқару дағдысын да қалыптастыруға бағытталған.

Заманауи білім беру парадигмасы тұлғаның өзін-өзі дамытуына, дербес танымдық әрекетін ұйымдастыра білуіне және рефлексияға қабілетті болуына басымдық береді. Осы тұрғыда метатанымдық қабілеттерді дамытудың маңыздылығы арта түсуде. Метатанымдық қабілеттері дамыған білім алушы өз оқу әрекетінде жоғары нәтижелерге жетуге ұмтылады. Мұндай білім алушы нақты мақсаттар қоюды меңгеріп, өзіне деген сенімділігін арттырады, оқу үдерісіне белсенді түрде қатысады, проблемалық әрі қызықты сұрақтар қоюға бейім болады, сондай-ақ ақпаратты талдау мен бағалауға машықтанады. Бұл қабілеттер білім алушының пәнге деген танымдық қызығушылығын арттырып, білім мазмұнын терең әрі саналы меңгеруге ықпал етеді. Метатанымдық әдіс білім алушының дербес білім алуын қамтамасыз ететін маңызды құрал. Өздігінен білім алу дағдылары, яғни өзіндік жұмыс, осы әдістің басты тетігі саналады. Бұл білім алушының жауапкершілік сезімін арттырып, оқу мазмұнын түсінуге және оны өз тәжірибесінде қолдануға жағдай жасайды. Сонымен қатар, оқу барысындағы кері байланыс және «әлсіз тұстарды» анықтау – метатанымның маңызды элементтері ретінде оқу үдерісінің тиімділігін арттырады. Метатанымдық білім – рефлексия, жоспарлау, бақылау сияқты элементтер арқылы білім алушылардың сыни ойлау қабілетін, оқу әрекетін басқару дағдысын және өзін-өзі реттеу механизмін дамытады. Метатанымдық әдіс – білім алушының өз ойлау үдерісін түсінуін, бақылауын және басқаруын қамтамасыз ететін танымдық-рефлексиялық әдіс. Бұл үдерістің табысты жүзеге асуы оқытушылардың метатанымдық дайындығына тікелей байланысты. Олай дейтініміз жоғары деңгейлі танымдық дағдыларды тиімді қалыптастыру үшін болашақ педагогтер метатанымдық дағдыларды қалыптастырудың тиімді әдістерін меңгеру керек.

Метатанымдық әдіс білім алушының оқу материалын саналы түрде меңгеріп қана қоймай, жеке оқу стратегияларын қалыптастыруына мүмкіндік береді. Бұл әдіс білім алуда туындайтын қиындықтарды анықтауға, оларды түзету жолдарын табуға және оқу үдерісін тиімді реттеуге үйретеді. Соның нәтижесінде білім алушының оқу әрекетіне белсенді түрде қатысып, мақсат қойып, оған жету жолдарын таңдауда жауапкершілік танытады, сондай-ақ сыни ойлау мен зияткерлік рефлексия дағдыларын дамытады. Метатанымдық әдіске негізделген педагогикалық үдеріс білім алушының жалпы танымдық белсенділігін арттырып, ақыл-ой әрекетін ұйымдастыру тәсілдерін жетілдіреді және дербес әрі кәсіби іс-әрекетке бейімделуін тиімді жүзеге асыруға бағытталған педагогикалық мүмкіндіктерді ашады. Бұл әдістің жүйелі қолданылуы білім алушының оқу үдерісіндегі белсенділігін арттырып, білімге деген ынтасын қалыптастыруға, өзін-өзі дамытуға және өмір бойы білім алуға қабілетті тұлға ретінде дамуына негіз қалайды.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Зерттеу мақсатына қол жеткізу үшін эмпирикалық зерттеу жүргізілді. Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің 6B01716 – «Қазақ тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасы бойынша оқитын білім алушылардан метатанымдық білім мен Абайдың қара сөздерін метатанымдық әдістер арқылы оқытудың тиімділігін айқындауға бағытталған сауалнама сұрақтары әзірленді. Зерттеу аясында респонденттердің метатанымдық деңгейлері мен осы бағытқа қатысты көзқарастарын бағалау мақсатында 20 сұрақтан тұратын Лайкерт шкаласына негізделген сауалнама қолданылды. Сауалнаманың мақсаты инновациялық білім берудегі білім алушылардың метатанымдық қабілетін дамытудың педагогикалық шарттарын анықтау. Эмпирикалық зерттеу барысында сауалнамаға 45 білім алушы қатысып, зерттеу деректері сол респонденттердің жауаптарына негізделіп жинақталды. Сауалнама нәтижелері сандық әдіс бойынша өңделіп, деректер орташа мәндер мен пайыздық көрсеткіштер негізінде талданды. Зерттеу тақырыбына байланысты білім алушылардың сапалы пікірлерін талдау мақсатында сапалық зерттеу жүргізілді. Зерттеу жұмысы сапалық және сандық әдістерді ұштастыру арқылы жүзеге асырылды. Бұл әдіснама Абай Құнанбайұлының қара сөздерін жоғары оқу орындарында метатанымдық тұрғыдан оқыту тәжірибесін талдауға, сондай-ақ білім алушылардың оқу процесіндегі метатанымдық қабілеттерінің деңгейін айқындауға бағытталды. Сауалнама нәтижесінде Абай қара сөздерін оқытуда метатанымдық әдістерді қолданудың қажеттілігі анықталып, зерттеу мәселесі бойынша практикалық ұсыныстар берілді. Абайдың қара сөздері – қазақ әдебиетіндегі философиялық, танымдық және тәрбиелік құндылығы жоғары көркем туынды. Зерттеу барысында Абай қара сөздерін метатанымдық тұрғыдан меңгерту білім алушылардың сыни ойлауын, рефлексиялық қабілеттерін, сондай-ақ оқу әрекетін өздігінен басқару дағдыларын дамытуға ықпал ететіні дәлелденді. Бұл мақалада білім берудегі метакогнитивтік тұжырымдардың негізгі аспектілерін және олардың білім беру процесіне әсеріне талдау жүргізіледі.

Нәтижелер мен талқылау

Қазіргі жаһандану жағдайындағы жоғары білім беру жүйесі білім алушылардың тек кәсіби білім алуын ғана емес, сонымен қатар олардың тұлғалық, рухани және ойлау

қабілеттерін жан-жақты дамытуын мақсат етеді. Бұл тұрғыда білім алушының өзін-өзі тануға, өз оқу әрекетін басқаруға және рефлексия жасауға бағытталған метатанымдық қабілеттерін қалыптастыру – заманауи педагогиканың өзекті міндеттерінің бірі болып отыр. Әсіресе гуманитарлық білім беру кеңістігінде, атап айтқанда, көркем әдебиетті оқытуда метатанымдық әдістерді қолдану білім алушылардың танымдық және тұлғалық дамуына ерекше серпін береді.

Метатаным – бұл адамның өз ойлау үдерісі туралы білімі мен оны басқару қабілеті. Метатаным ұғымын 1976 жылы Джон Флейвелл (ағылш. John Flavell) енгізіп, оны адамның танымдық үдерістердің негізгі ерекшеліктері мен оларды бақылау тәсілдері жөніндегі білімдерінің жиынтығы ретінде анықтады. Ғалым метатанымды «ойлауды бақылау, қадағалау және реттеу» қабілеті ретінде сипаттап, оның оқу үдерісіндегі маңызын атап өтті. Кейінгі зерттеушілер, соның ішінде P. Schraw және M. Dennison (1994), метатанымдық үдерісті екі негізгі құрамдасқа бөліп қарастырды: метатанымдық білім (тұлғаның өзінің танымдық процестері туралы білімі) және метатанымдық реттеу (оқу барысында мақсат қою, жоспарлау, бақылау, бағалау стратегиялары). Бұл компоненттер білім алушының өз оқу әрекетіне саналы түрде араласуын және оқу сапасын арттыруын қамтамасыз етеді.

Метатанымдық әдістерді жоғары білім беру жүйесіне енгізу соңғы жылдары кеңінен зерттелуде. Бұл әдістер білім алушының жеке оқу жоспарын құруына, оқу мақсаттарын нақтылауына, оқу материалын меңгеру стратегиясын таңдауына мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл тәсілдер оқыту үдерісін рефлексиялық, белсенді және тұлғалық бағдарлы етуге ықпал етеді. G. Veenman (2006), L. Baker (2005) сынды зерттеушілердің еңбектерінде метатанымдық стратегияларды жүйелі қолдану білім алушының танымдық белсенділігі мен академиялық жетістіктерін айтарлықтай арттыратыны дәлелденген. ЖОО білім алушылары үшін метатанымдық қабілеттер – кәсіби қалыптасу, күрделі ақпаратты өңдеу және өмір бойы білім алу дағдыларының іргетасы болып табылады.

Метатаным үш негізгі құрамдас бөліктен тұрады:

1. Метатанымдық білім – танымдық процестерді білу, түсіну, сонымен қатар жеке адамның танымдық үдерісінің күшті және әлсіз жақтарын түсіну.

2. Метатанымдық реттеу – оқу барысын реттей алу қабілеті.

3. Метатанымдық тәжірибе – адамның оқу үдерісінде жинақтайтын тәжірибесі. Метатанымдық тәжірибе ойлау үдерістерін бақылауға, оларды жоспарлауға, реттеуге және үйлестіруге мүмкіндік береді.

Метатанымдық дағдыларды меңгерген адам өз танымының қалай жұмыс істейтінін түсінеді. Ол ойлау мен ақпаратты қабылдаудағы өз қателіктерін байқай алады, оқуға деген көзқарасын өзгертіп, нақты жағдайға сай келетін ең тиімді оқу стратегиялары мен тапсырмаларды шешу жолдарын таңдай біледі. Мұндай өзін-өзі бақылау оған сапалы білім алуға, сондай-ақ туындаған мәселені шешуге икемді болады. Метатанымдық білім метатанымдық мақсат-міндеттермен, метатанымдық әрекеттермен немесе стратегиялармен және метатанымдық тәжірибемен тығыз байланысты. Метатанымдық мақсаттар мен стратегиялар – бұл танымды басқаруға және реттеуге бағытталған процестер. Олар танымдық үдерісті жүзеге асыруға арналған.

Метатанымдық стратегиялар – бұл білім алушының оқу процесін саналы түрде ұйымдастыру және қадағалауына мүмкіндік беретін, танымдық әрекетті басқаруға бағытталған тәсілдер. Бұл стратегиялар қатарына жоспарлау, мақсат қою, өзін-өзі бақылау, бағалау жатады. Жоспарлау – зерттелетін материалдың ауқымын анықтау және оны тиімді меңгеру үшін бөліп жоспарлау дағдыларын қалыптастырады. Мақсат қою – оқу барысында нені үйрену және қандай нәтижеге қол жеткізу қажет екенін түсіне отырып, нақты оқу мақсаттарын айқындауға көмектеседі. Мониторинг (өзін-өзі бақылау) – оқу процесінде өз әрекетін бақылау, қажет болған жағдайда көмек көздерін табу, туындаған қиындықтарды шешу қабілетін жетілдіреді. Бағалау – қолданылған стратегиялардың тиімділігін саралап, оқу нәтижелерін сын тұрғысынан бағалай білуге негізделеді. Метатаным – бұл жеке тұлғаның есте сақтау стратегиялары, ақпаратты өңдеу тәсілдері, мәселені шешу жолдары сияқты өз оқу үдерісіне қатысты білімдері. Метатанымдық үдерістер (көне грек тілінен *meta* – «ары қарай», «шектен тыс» және латынша *cognitio* – «білім») – бұл адамның өзінің танымдық үдерістерін ұғына алуы және ойлау қызметі туралы ой жүгірту қабілеті. «Мета» – ғылыми, философиялық, психологиялық терминологияда жоғарғы деңгейдегі ұғыну мен құрылымды білдіреді.

Мететаным – өз ойлау әрекеттерін рефлексивті бағалау. Метатанымды «білім туралы білім» («знание о знании»), «ойлау туралы ойлау» («мышление о мышлении»), «сананы ұғыну, метатанымдық сана» («осознание осознания») деген тіркестермен сипаттауға болады. Метатанымға қатысты алғашқы ойлар Аристотельдің «Жан туралы» философиялық еңбегінде кездеседі. Метатаным терминін алғаш рет 1979 жылы Джон Флейвелл (John Flavell) метатаным ұғымын алғаш енгізген американдық психолог. Ол 1979 жылы адамның өзінің ойлау процесін ұғынуымен реттеу қабілетін сипаттай отырып, бұл ұғымды ғылымға алып келді. Флейвеллдің пайымдауынша, метатаным – бұл адамның өз танымдық қызметін бақылауы, жоспарлауы, бағалауы және реттеуі. Ғалым метатанымды метакогнитивтік білім (адамның өз танымы мен оқу тәсілдері туралы білім) және метакогнитивтік реттеу (адамның оқу процесінде стратегия қолдануы мен оны қадағалауы) деп екіге бөліп қарастырады. Флейвеллдің зерттеулері қазіргі білім беруде кеңінен қолданылады, әсіресе білім алушылардың өз оқуын басқару дағдыларын дамытуда үлкен маңызға ие.

Ғалым Брунердің метатанымдық білім берудегі психологиялық және педагогикалық ойлары – білім алушының саналы ойлауын, өзіндік оқу үдерісін басқаруын дамытуға бағытталған. Ғалым бұл ұғымды білім беруде маңызды рөл атқаратын когнитивтік психологиямен тығыз байланыста қарастырды. Д. Брунер психология мен педагогикада танымдық (когнитивтік) тәсілдің маңызы зор екендігін атап өтеді. Ғалымның тұжырымдауынша, білім беру үдерісінде когнитивтік тәсілді қолдану білім алушыларды пассивті тыңдаушы ретінде емес, белсенді әрі шығармашыл тұлға ретінде қалыптастырады. Брунер оқуды пассивті қабылдау емес, керісінше, білім алушының өз тәжірибесіне сүйене отырып, ақпаратты белсенді өңдеу процесі ретінде сипаттады. Яғни Брунер ойлауды танымдағы белсенді әрекет деп бағалайды. Оқу – белсенді танымдық үдеріс. Ал метатану – саналы ойлау қабілеті. Метатанымдық дағды – адамның өз ойлау әрекетін бақылай алуы, қателіктерді түзеу, және логикалық рефлексия жасай алу дағдысы. Ол білім алушының интеллектуалды және шығармашылық қабілеттерін дамытып, тұлға ретінде қалыптасуына негіз болады. Білім беруде оқу мотивациясы –

білім алушының танымдық белсенділігі мен жетістікке жетуіне ықпал ететін негізгі факторлардың бірі. Брунердің пікірінше, ішкі мотивация мен метатаным тығыз байланысты. Егер білім алушы неліктен және қалай оқып жатқанын түсінсе, оның танымдық мотивациясы артады.

Брунер оқу мазмұнын қарапайымнан күрделіге қарай спираль түрінде қайталап оқыту қажет деп ұсынды. Бұл тәсіл арқылы білім алушы әр деңгейде метатанымдық рефлексия жасауға бейімделеді. Спиральділік қағидаты бойынша құрылған білім беру бағдарламасы Д. Брунердің «Білім беру үдерісі» атты еңбегінде қарастырылған танымдық теорияға негізделген. Д. Брунер метатанымның негізі ретінде индуктивті оқыту және сұрақ қоюдың маңызын атап өтеді. Брунер «оқушыға дайын білімді берме, білімді өз бетімен игеруге мүмкіндік жаса» деген қағиданы ұстанды. Бұл — метатанымдық ойлауды дамытудың тікелей жолы. Брунердің көзқарасы бойынша, білім беру жүйесі білім алушының танымдық әрекетін басқаруға, саналы түрде ойлау мен оқу дағдыларын дамытуға бағытталуы керек. Оның психологиялық және педагогикалық идеялары – метатанымдық білім берудің теориялық негізін қалаған маңызды қағидаттардың бірі.

Когнитивтік және метакогнитивтік стратегияларды білім беру саласында қалыптастыру мәселесі көптеген шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектерінде қарастырылады. Атап айтқанда, О.В. Лазарева, М.Л. Шер., Л. В. Миронов, А.А. Плигин, Е.Ю. Савин, Д. Рубин, А. Томпсон және басқа да зерттеушілер таным және оқу процесінің тиімділігі ең алдымен саналы түрде жүзеге асқанда артатынын атап көрсетеді. Яғни, білім алушылар нені және не үшін оқып жатқанын түсінген жағдайда оқу үдерісі анағұрлым нәтижелі болады. Ғалым О.В. Лазареваның пайымдауынша, метакогнитивтік әрекеттер – бұл тұлғаның оқу іс-әрекеті барысында өз таным үдерісін реттейтін және өзін оқу субъектісі ретінде тануға көмектесетін стратегиялар жиынтығы. Ғалым О.В. Лазарева «К вопросу влияния метакогнитивных процессов на понимание научного текста» (Лазарева, 2012) атты зерттеуінде ғылыми мәтіндерді түсіну үдерісінде метатанымдық процестердің маңызына ерекше назар аударады. Автордың пікірінше, метакогнитивтік стратегияларды қолдану оқырманның мәтінді терең түсінуіне, мазмұнды талдауына және ақпаратты саналы түрде меңгеруіне оң ықпал етеді.

Шер & Мироновтың (2024) «Метакогнитивные навыки в образовании: ключевые аспекты, педагогические условия формирования» атты зерттеуі білім беру саласында метакогнитивтік дағдыларды қалыптастыру мен дамыту мәселелерін қарастырады. Бұл дағдылар білім алушылардың өзін-өзі басқаруына және дамытуына ықпал етеді. Сондай-ақ метатанымның білім алушылардың тұлғалық қалыптасуы мен дамуына, оқу процесінің жүруіне және жоғары оқу нәтижелеріне қол жеткізуіне әсері сипатталған. Перикова және т.б. (2020) «Психология метапознания» атты еңбегінде оқу әрекетіндегі метакогнитивтік үдерістер мен метатаным мәселелері жан-жақты және терең қарастырылады.

Ғалым Г. Байтасова (2024) «Білім берудегі метакогнитивтік тұжырымдамаларға сипаттама» атты мақаласында метакогнитивтік білімнің маңызын атап өтеді. Метатанымдық тұжырымдар қазіргі білім беру жүйесінде маңызды рөл атқарады, әсіресе танымдық үдерістерді дамыту және оқыту сапасын жетілдіру жағдайында өзектілікке ие. Ғалым зерттеу барысында білім берудегі метатанымдық тұжырымдарға қатысты теориялар, ғылыми зерттеулер мен практикалық тәжірибелерді қарастырады. Метатанымдық

тұжырымдардың білім беру процесіне ықпалы анықталады. Мұндай тәсіл білім беру қызметін метатанымдық аспектілерді ескере отырып құрылымдауға мүмкіндік береді, сонымен қатар білімді терең әрі тиімді меңгеруге, сыни ойлауды дамытуға және оқу әрекетін өзін-өзі реттеуге ықпал етеді. Білім берудің заманауи педагогикалық үлгілерін талдау қашан да білім алушылардың интеллектуалдық белсенділігін дамыту үшін метатанымды пайладанудың мүмкіндіктері мен болашағы туралы ой қозғайды. Осыған байланысты метатанымдық процестерді инновациялық әдістермен үйлестіре қолдану – сапалы білім берудің басты алғышарттарының бірі ретінде қарастырылады. «Метакогнитивті процестер адамның танымдық процестерін білу, бақылау және реттеу қабілетін сипаттайды. Білім алушылардың өзін-өзі реттеу, жоспарлау, бақылау және өз білімін бағалау қабілетін анықтайтындықтан, білім беру процесінде маңызды болып келеді». Ғалымның айтуынша метатаным түсінігі контекстінде «таным» мен «метатаным» арасындағы айырмашылықты атап өту маңызды. «Таным» бір нәрсені түсіну мен тануды білдіреді, ал «метатаным» адамның қалай білім алуды үйренетіні туралы анықтауды білдіреді. Таным ақпаратты алу және оны түсіну үшін маңызды, ал метатаным оқу процесін бақылау, дамыту және бағалау және білімді жаңа жағдайларда қолдану үшін қажет.

Panigrahi et al. (2025) «The impact of meta-cognitive skills on students learning» атты мақаласында метакогнитивтік дағдылардың білім алушылардың оқу үлгеріміне әсері жүйелі әдеби шолу арқылы зерттеледі. Зерттеулерге сүйене отырып, авторлар метатанымдық стратегиялардың (жоспарлау, өзін-өзі бақылау, бағалау) оқу сапасын арттыратынын анықтайды. Ғалымдардың тұжырымдауынша әсіресе STEM саласындағы білім алушылар үшін бұл тәсілдер тиімді деп танылған. Сонымен қатар, зерттеуде білім алушылардың өзін-өзі реттеу, мотивация және шығармашылық дағдыларының дамуына ықпалы сипатталады. Қазіргі заманғы білім беру үдерісінде метатанымдық оқыту әдістерінің рөлі артып келеді. Бұл бағыт бойынша Scopus базасында жарияланған зерттеулер метатанымдық дағдылардың білім алушылардың танымдық белсенділігі мен оқу жетістіктерін арттырудағы маңызын ғылыми түрде дәлелдейді. Petríková M.«Metacognition in the Teaching of Literature» атты зерттеуінде әдебиетті оқытулағы метатаным мәселелер қарастырылады. Автор көркем мәтінді білім алушының когнитивтік және әртүрлі оқу дағдыларын дамытуға ықпал ететін негізгі оқу материалы ретінде қарастырады. Автор әдебиеттану ғылымына тән метатанымдық білімді меңгеру және дамытуға ықпал ететін оқу стратегиялары мен әдістерін жоғары деңгейдегі танымдық ойлау шеңберінде ұсынады (Petrikova, 2017).

«Metacognitive strategies and development of critical thinking in higher education» атты зертеу метатанымдық стратегиялардың (жоспарлау, өзін-өзі бақылау, бағалау) білім алушылардың сыни ойлау дағдыларын дамытуда шешуші рөл атқаратынын көрсетеді (Saiz & Rivas, 2022). Зерттеу барысында оқу үдерісінде метакогнитивті тәсілдерді қолдану арқылы білім алушылар ақпаратты тек меңгеріп қана қоймай, оны талдап, қайта құрып, бағалай алатыны дәлелденеді. Сонымен қатар, Hamzah et al. (2022) «Systematic Literature Review on the Elements of Metacognition Based Higher Order Thinking Skills (HOTS) Teaching and Learning Modules» деген зерттеуі метатанымдық элементтерге негізделген жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын (HOTS) қалыптастыруға бағытталған оқу модульдерін талдауға арналған. Ғалымдар аталған оқу моделін әртүрлі пәндерге енгізудің

құрылымдық және мазмұндық негіздерін ұсынады. Жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын (HOTS - бұл ағылшын тіліндегі Higher Order Thinking Skills тіркесінің қысқартылған түрі, қазақшаға «жоғары деңгейлі ойлау дағдылары» деп аударылады) дамытуға бағытталған заманауи білім беру тәсілдері қазіргі оқыту үдерісіндегі негізгі тенденциялардың біріне айналды. HOTS Блум таксономиясының жоғарғы сатысына сәйкес келетін талдау (analyzing), синтез (synthesizing), бағалау (evaluating), шығармашылық өнім (creating), мәселе шешу (problem-solving), сыни ойлау (critical thinking), шешім қабылдау (decision-making) сияқты дағдыларды қамтиды. Абай қара сөздері терең философиялық ойларға құрылған рухани мұра. Абай қара сөздері адам болмысы, мораль, білім, дін, тәрбие, қоғам мәселелерін қамтитын рухани-танымдық дүниелерді қамтиды. Абайдың қара сөздеріндегі гуманистік, ағартушылық, әлеуметтік, дін туралы ойлары тұтас бір қазақ халқының философиялық концепциясын құрайды. Жоғары деңгейлі ойлау дағдылары – бұл білім алушылардың талдау, салыстыру, бағалау, дәлелдеу және жаңа идеялар ұсыну қабілетін қамтитын күрделі когнитивтік процестер. Абайдың қара сөздері осы дағдыларды дамытуға тиімді әдеби материал бола алады. Абайдың қара сөздерін оқытуда қалыптасатын жоғары деңгейлі ойлау дағдылары 1-ші кестеде көрсетілген.

Кесте 1. Жоғары деңгейлі ойлау дағдылары

№	Жоғары деңгейлі ойлау дағдылары (HOTS)	Анықтама	Абайдың қара сөздерін оқытуда қалыптасатын дағдылар
1	Талдау (analyzing)	Ақпаратты жүйелеп, оны тереңірек түсінуге көмектесетін маңызды ойлау әрекеті.	Абайдың қара сөздеріндегі тақырып пен идеяға талдау жасау. Абайдың қара сөздеріне талдау (анализ) жасау – ақынның ойлау жүйесіне, дүниетанымына үңіліп, оның идеяларының мәні мен маңызын тереңірек түсіну.
2	Синтез (synthesizing)	Мағлұматтарды біртұтас құбылыс ретінде жинақтау.	Әртүрлі қара сөздердегі идеяларды біріктіріп, өмірлік тұжырым жасау.
3	Бағалау (evaluating)	Ақпараттың дәлдігі мен идеялардың құндылығын бағалау.	Абайдың айтқан пікірлерінің бүгінгі қоғаммен үйлесімділігін бағалау.
4	Шығармашылық (creating)	Білімді жаңа жағдаятта қолдана отырып тың өнім шығару.	Абайдың ойларын негізге ала отырып эссе, өлең немесе шығарма жазу, жоба әзірлеу, бейнеролик жасау, ғылыми зерттеу жоспарын құрастыру, мәселені шешудің жаңа әдісін ұсыну.
5	Мәселе шешу (problem-solving)	Мәселеге бірнеше шешім ұсынып, тиімдісін таңдау.	Қара сөздерден алынған өмірлік жағдайларды шешу жолдарын ұсыну.

6	Сыни ойлау (critical thinking)	Ақпаратты терең талдап, оны бағалап, дәлелдерге, логикаға және нақты деректерге сүйене отырып қорытынды жасау.	Абайдың қара сөздерінде кездесетін ойларды саралап, бағалап, дәлелдер мен логикалық тұжырымдар арқылы пікір білдіру.
7	Шешім қабылдау (decision-making)	Әртүрлі мүмкіндіктерді салыстырып, логикалық ойлау, сезім және тәжірибе арқылы дұрыс шешім қабылдау.	Қара сөздегі ұсыныстар негізінде нақты өмірлік шешім қабылдау

Метатанымдық дағдылар – бұл білім алушының өзінің ойлау, оқу және түсіну әрекеттерін саналы түрде бақылап, бағалап, реттей алуы. Бұл дағдылар білім алушыны пассивті қабылдаушыдан белсенді ізденушіге айналдырып, оқу сапасын арттырады. Яғни, «Менің бұл туралы ойым қандай?», «Білімді қалай тиімді меңгере аламын?», «Қай жерде қате жібердім?» деген сұрақтарға жауап іздеу арқылы жұмыс жүргізу. Метатанымдық әдістерді қолдану білім алушыларға төмендегідей дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік береді:

– **Мақсат қою, оқу үдерісін жоспарлау** – мақсатты айқындау, оқу стратегияларын тал-қылау және жұмыс кезеңдерін жоспарлау.

– **Өзін-өзі бақылау арқылы күшті және әлсіз жақтарын түсіну** – білім алушы өзінің оқу процесін бақылап, жетістіктері мен әлсіз жақтарын бағалай алуы. Оқу үдерісін бақылау, қолданылып жатқан әдістердің тиімділігін бағалау және қажет болған жағдайда өз тәсілін түзету.

– **Оқу әрекетін басқару** – оқу барысында қиындықтар кездескен жағдайда, өз оқу әрекетін қайта ұйымдастыру, оқу тәсілін өзгерту, оқу стратегияларын қайта қарау арқылы оқу тиімділігін арттыру.

– **Тиімді оқу стратегияларын қолдану** – тиімді оқу үшін түрлі тәсілдерді (есте сақтау, жазып алу, сызба жасау, сұрақ қою) жүйелі пайдалану.

– **Нәтижелерді бағалау** – бұлоқу немесе іс-әрекет процесінен кейін қол жеткізілген нәтижелерді талдау және сараптау. Бұл кезеңде білім алушы қандай мақсаттарға жеткенін, қандай қиындықтар кездескенін, алдағы уақытта нені жақсартуға болатынын саналы түрде бағалайды.

– **Рефлексия** – білім алушылардың «Не үйрендім?», «Қалай үйрендім?», «Маған не көмектесті?» деген сұрақтар арқылы өзінің жетістіктері мен әлсіз тұстарын бағалауы.

Метатанымдық дағдылар немесе метатаным – бұл адамның когнитивтік (танымдық) үдерістерін саналы түрде түсіну, бақылау және реттеу. Бұл дағдыларға оқу әрекетін жоспарлау, бақылау жүргізу және бағалау жатады. Олар оқыту, мәселе шешу және мақсатқа жету барысында аса маңызды рөл атқарады. Метатанымдық білім жеке тұлғаның өз когнитивтік қабілеттері, күшті және әлсіз жақтары туралы, сондай-ақ түрлі оқу стратегиялары туралы білімі. Метатанымдық реттеу оқу барысында әрекеттерді жоспарлау, бақылау және бағалау қабілеті, сонымен қатар нәтижелерге байланысты қолданылатын стратегияларды өзгерту, түзету. Метатанымдық дағдылар білім алушыларға тиімді оқу стратегияларын қолдануға, өз алдына мақсат қоюға, оқу барысын жоспарлауға, жетістігін бағалап отыруға жағдай жасайды. Сондай-ақ метатанымдық дағдылар білім алушының өз бетімен білім алуға деген қабілетін

арттырады, жаңа ақпаратты тез меңгеруге, сыни ойлау мен күрделі мәселелерді шешу қабілетін дамытады, оқу үдерісін тиімді әрі саналы ұйымдастыруына жағдай жасайды. Метатанымдық дағдылар – қазіргі білім берудің маңызды құрамдас бөлігі, ал оларды дамыту – білім алушылардың тұлғалық және зияткерлік дамуына тікелей әсер етеді. Осы орайда қазақ әдебиетінің классигі Абай Құнанбайұлының қара сөздері – білім алушының дүниетанымына, құндылық жүйесіне ықпал ететін терең мазмұнды рухани мұра болып табылады. Қара сөздер тек этикалық-эстетикалық идеяларды ғана емес, сонымен қатар адамның ойлау мәдениеті мен өзін-өзі тануына негіз болатын философиялық ұстанымдарды да қамтиды. Сондықтан Абай шығармаларын метатанымдық тұрғыдан оқыту – білім алушының тек мәтінді түсіну қабілетін ғана емес, сонымен қатар оқу процесіне деген рефлексиялық қатынасын, өзіндік пікірін қалыптастыруын, ішкі мотивациясын дамытуды көздейді.

Метатанымдық әдістердің жоғары оқу орындарындағы оқу үдерісінде қолданылуы оқытудың тұлғалық, белсенді, саналы сипат алуына ықпал етеді. Бұл әдістер білім алушылардың өз оқу мақсаттарын анықтауына, оқу стратегияларын таңдауға, оқу барысын бағалап, түзетіп отыруына мүмкіндік береді. Абайдың қара сөздерін меңгертуде заманауи цифрлық технологияларды, оның ішінде мобильді қосымшаларды метатанымдық тәсілдермен біріктіру – білім алушының оқу үдерісіне белсенді қатысуын қамтамасыз етудің бір жолы. Бұл ретте ғалымдар: «Мұндай мобильді қосымшаларды сабақ барысында ұтымды қолдану тілдік материалды бекітуге зор ықпал етеді» деп атап көрсетеді А.Ораз, Қ.Маликов (2023). Оқу барысында өзіндік ойлау әрекетін бақылауға дағдыланған білім алушы – болашақта өмір бойы білім алуға, кәсіби міндеттерін тиімді шешуге қабілетті тұлға ретінде қалыптасады.

Метатанымдық құзыреттілікті дамыту қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының біріне айналууда. Бұл құзыреттілік білім алушының өзіндік ойлауын бақылауы, реттеуі және тиімді стратегияларды қолдануы арқылы жүзеге асады. Осы мәселеген байланысты Саипованың (2025) зерттеуі метатанымдық құзыреттілікті дамытудың ғылыми-әдістемелік негіздерін қарастырып, оқу процесінде метатанымдық тәсілдерді жүйелі түрде қолдану білім алушының танымдық белсенділігі мен рефлексиялық дағдыларын арттыратынын атап көрсетеді. Шакен (2021) өз зерттеуінде инновациялық білім беру аясында білім алушылардың метатанымдық қабілетін дамытудың педагогикалық шарттарына тоқталып өтеді. Автор метатанымдық дағдыларды қалыптастыруда мұғалімнің жетекшілік рөлі, оқыту формалары мен оқушының өз оқуын саналы түрде басқаруы аса маңызды екенін дәлелдейді. Зерттеу нәтижелері оқушылардың оқу үдерісіне белсенді қатысуын арттыруда метатанымдық білім берудің ықпалы зор екенін көрсетеді. Аталған еңбектер метатанымдық құзыреттілікті дамытудың теориялық және практикалық аспектілерін ашып көрсетіп, бұл бағыттағы ғылыми-әдістемелік негізді тереңдетуге үлес қосады.

Метатанымдық теорияларды қазақ әдебиетін оқытуға бейімдеу – білім алушылардың тұлғалық дамуына, ойлау мәдениетінің қалыптасуына және саналы оқу әрекетіне жол ашады. Бұл орайда қазақ руханияты мен көркем ойының шыңы саналатын Абай Құнанбайұлының қара сөздері ерекше орын алады. Әдебиет сабағы – білім алушылардың тілдік, танымдық және рухани дамуын қамтамасыз ететін маңызды пән. Әдебиет сабағы – көркем мәтінді оқу ғана емес, сонымен қатар білім алушының адамгершілік ұстанымын

қалыптастыруға, эстетикалық талғамын жетілдіруге және ойлау дағдысын дамытуға бағытталады.

Зерттеу жүргізу барысында зерттеуші әдетте екі түрлі дереккөзбен жұмыс істейді: біріншісі – бастапқы деректер, екіншісі – қолда бар дайын деректер. Жалпы алғанда, уақыт жағынан тиімді әрі үнемдісі – қолда бар деректерді пайдалану. Оларға әртүрлі құжаттар, бұрын жасалған ғылыми зерттеулер, ресми статистикалық мәліметтер және тағы басқа дереккөздер жатады. Зерттеу сұрақтарына сәйкес келетін дайын мәліметтер болмаған жағдайда бастапқы деректерді жинау қажеттілігі туындайды. Бастапқы деректерді жинаудың кең таралған үш әдісі бар. Олар: *сауалнама жүргізу, сұхбат алу, бақылау жүргізу*. «Бастапқы дерек – ғалымның зерттеу мақсатына сәйкес жинайтын арнайы дерегі. Бұл деректі зерттеу процесінен бөліп қарауға болмайды. Бастапқы дерек – өзекті әрі зерттеушінің толық меншігіндегі дерек, ең маңыздысы, ол зерттеуші зерделейтін нақты бір мәселеге арналады. Бастапқы деректі жинаудың ең көп таралған тәсілі – сауалнама мен сұхбат» (О’Лири, 2020). Жалпы зерттеу жұмысы тақырыпты таңдау, зерттеу сұрағын дайындау, зерттеудің маңызын дәлелдеу, зерттеуге қатысты теориялық материалдарды жүйелеу және пайдалану, зерттеу әдістерін дизайндау, әдебиетке шолу жасау, талдау мен нәтижелерді негіздеу, қорытынды жасау сияқты зерттеу процесінен тұрады.

Зерттеу жұмысын жүргізу барысында білім алушылардың метатаным туралы білім деңгейі мен Абайдың қара сөздерін түсінуінде қандай қиындықтар кездесетінін анықтау мақсатында бастапқы эксперимент жүргізілді. Анықтау экспериментін жүргізу барысында Лайкерт шкаласы бойынша сауалнама сұрақтары дайындалды. Ренсис Лайкерт әзірлеген Лайкерт шкаласы педагогикалық зерттеулерде көп қолданылатын жиынтық бағалау шкаласы. Лайкерт шкаласы сауалнамалық зерттеулерде нақты көзқарастарды, құндылықтарды, пікірлерді өлшеу үшін қолданылатын өлшеу шкаласының ең көп тараған түрі. Сауалнама тақырыбы «Метатанымдық түсінік және Абайдың қара сөздерін жоғары оқу орнында оқытуда метатанымдық әдістердің тиімділігі» мәселесін қамтыды. Сауалнама мақсаты – білім алушылардың метатаным ұғымына қатысты түсінік деңгейін, оқу процесінде метатанымдық дағдыларды қолдану тәжірибесін және Абайдың қара сөздерін меңгеруде метатанымдық әдістердің тиімділігін анықтау. Сауалнамаға Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті қазақ тілі мен әдебиеті білім беру бағдарламасы 2-3 курс білім алушылары қатысты. Респондент саны – 45 білім алушыны құрады. Сауалнамада берілген 10 тұжырым (1-10) метатанымдық түсінік пен білім алушылардың бойында қалыптасқан метатанымдық дағдыларды анықтау мақсатында әзірленді. Білім алушылардың Абайдың қара сөздерін қабылдау және түсінуі жайлы ақпаратты алу мақсатында 5 тұжырым (11-15) ұсынылды. Респонденттер әр сұраққа өз пікірлерін төмендегі бес балдық бағалау шкаласы арқылы білдірді:

Бағалау шкаласы:

- 1 – Мүлде келіспеймін
- 2 – Келіспеймін
- 3 – Бейтараппын
- 4 – Келісемін
- 5 – Толық келісемін

Бұл шкала респонденттердің белгілі бір тұжырыммен қаншалықты келісетінін немесе келіспейтінін не бейтарап қалғанын анықтауға мүмкіндік береді. Төмендегі 2-ші

кестеде Лайкерт шкаласы бойынша жүргізілген алғашқы деректерді жинау мақсатында алынған сауалнама сұрақтары берілген.

Кесте 2. «Метатанымдық түсінік және Абайдың қара сөздерін жоғары оқу орнында оқытуда метатанымдық әдістердің тиімділігі» (анықтау эксперименті кезінде Лайкерт шкаласы бойынша жүргізілген сауалнама сұрақтары)

№	Сұрақтар	1	2	3	4	5
1	Мен сабақ барысында өз оқу мақсаттарымды нақты қоя аламын.	☐	☐	☐	☐	☐
2	Сабақ барысында не үйреніп жатқанымды бақылаймын.	☐	☐	☐	☐	☐
3	Қиын мәтіндермен жұмыс істегенде түрлі оқу стратегияларын қолдануға тырысамын.	☐	☐	☐	☐	☐
4	Өз білімімді жиі бағалап, жетістіктерім мен кемшіліктерімді саралаймын.	☐	☐	☐	☐	☐
5	Өз бетімен білім алу маған жаңа ақпаратты тез әрі тиімді меңгеруге мүмкіндік береді.	☐	☐	☐	☐	☐
6	Менің метатанымдық білім, метатанымдық дағды деген ұғымдар жайлы түсінігім қалыптасқан.	☐	☐	☐	☐	☐
7	Мен метатанымдық дағдыларды қалыптастырудың әдістерін білемін	☐	☐	☐	☐	☐
8	Мен оқу үдерісінде өзімді бақылау және стратегияларды өзгерту арқылы тәжірибе жинақтаймын.	☐	☐	☐	☐	☐
9	Мен оқу үдерісінде туындаған қиындықтарды өзім шешуге тырысамын.	☐	☐	☐	☐	☐
10	Мен Абайдың барлық қара сөздерінің мазмұнымен таныспын және ондағы идеяларды түсіне аламын.	☐	☐	☐	☐	☐
11	Қара сөздерді оқу, олардың мазмұнын түсіну жастарға қиындық туғызады.	☐	☐	☐	☐	☐
12	Абайдың қара сөздерін оқу мені тереңірек ойлануға итермеледі.	☐	☐	☐	☐	☐
13	Абайдың қара сөздерін оқу – рухани дамуға қажет деп есептеймін.	☐	☐	☐	☐	☐
14	Абай шығармалары менің өмірлік құндылықтарыма әсер етті.	☐	☐	☐	☐	☐
15	Абайдың қара сөздерін оқу білім алушылардың сыни ойлау және күрделі мәселелерді шешу қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.	☐	☐	☐	☐	☐

Ұсынылып отырған сауалнама – білім алушылардың метатанымдық түсінігін, оқу стратегияларын қолдану деңгейін және Абайдың қара сөздерін қабылдау ерекшеліктерін анықтауға бағытталған құрал. Бұл сауалнама Лайкерт шкаласына негізделіп, респонденттердің жеке оқу үдерісіне деген көзқарасын, өзін-өзі бақылау және

бағалау дағдыларын, сондай-ақ Абай шығармаларымен жұмыс жасауға деген ішкі дайындықтарын бағалауға мүмкіндік береді. Сауалнамада берілген сұрақ бойынша қанша білім алушы қандай бағалау шкаласын таңдағанын көрсететін нақты сандық зерттеу (1–5 шкала бойынша) төмендегі 3-ші кестеде көрсетілген.

Кесте 3. Анықтау эксперименті кезінде Лайкерт шкаласы бойынша жүргізілген сауалнама жауаптарының орташа мәні мен пайыздық көрсеткіші

Сұрақ №	1 балл (мүлде келіспеймін)	2 балл (келіспеймін)	3 балл (бейтараппын)	4 балл (келісемін)	5 балл (толық келісемін)	Орташа мән	Пайыздық көрсеткіш (%)
Q1	6	6	1	16	16	3,67	73,4%
Q2	6	4	2	13	20	3,82	76,4%
Q3	6	6	1	16	16	3,67	73,4%
Q4	5	5	3	17	15	3,71	74,2%
Q5	6	4	2	13	20	3,82	76,4%
Q6	15	15	5	5	5	2,33	46,6%
Q7	15	15	5	5	5	2,33	46,6%
Q8	12	15	5	7	6	2,56	51,2%
Q9	13	13	1	9	9	2,73	54,6%
Q10	12	15	5	7	6	2,56	51,2%
Q11	5	5	0	20	15	3,78	75,6%
Q12	3	7	2	18	15	3,78	75,6%
Q13	4	4	3	18	16	3,84	76,8%
Q14	5	5	0	20	15	3,78	75,6%
Q15	3	7	2	18	15	3,78	75,6%

Лайкерт шкаласы бойынша бірінші сұраққа жауап берген білім алушылардың көрсеткіші төмендегі 4-ші кестеде берілген.

Кесте 4. Лайкерт шкаласы бойынша бірінші сұраққа жауап берген білім алушылардың көрсеткіші

Бағалау	Білім алушы саны (n_i)	Ұпай (x_i)	$n_i \times x_i$
1 – Мүлде келіспеймін	6	1	$6 \times 1 = 6$
2 – Келіспеймін	6	2	$6 \times 2 = 12$
3 – Бейтараппын	1	3	$1 \times 3 = 3$
4 – Келісемін	16	4	$16 \times 4 = 64$
5 – Толық келісемін	16	5	$16 \times 5 = 80$
Барлығы	45		165

Лайкерт шкаласы негізінде әрбір сұраққа жауап берген білім алушылардың орташа мәні келесі формула бойынша есептелді:

$$M = \frac{n_1 \cdot x_1 + n_2 \cdot x_2 + n_3 \cdot x_3 + n_4 \cdot x_4 + n_5 \cdot x_5}{N}$$

Мұндағы:

- М – Лайкерт шкаласы бойынша алынған орташа балл;
- n_i – белгілі бір жауап нұсқасын таңдаған білім алушылардың саны;
- x_i – сол жауап нұсқасына сәйкес келетін ұпай (1–5);
- N – жалпы жауап берген респонденттер саны (45).

Мысалы, бірінші сұрақ бойынша «Мен сабақ барысында өз оқу мақсаттарымды нақты қоя аламын» деген тұжырымға білім алушылардың берген жауаптарының орташа мәні $(6 \times 1) + (6 \times 2) + (1 \times 3) + (16 \times 4) + (16 \times 5) \div 45 = 3,67$ 3,67 балды құрайды. Ал Лайкерт шкаласы бойынша алынған орташа балды пайыздық көрсеткішке айналдыру үшін келесі қалыптасқан $(M \div 5 \times 100 = \text{пайыздық көрсеткіш})$ формуласымен есептеуге болады. Мұндағы:

- М – Лайкерт шкаласы бойынша алынған орташа балл.
- 5 – ең жоғары ұпай.
- 100 – пайыздық коэффициент.

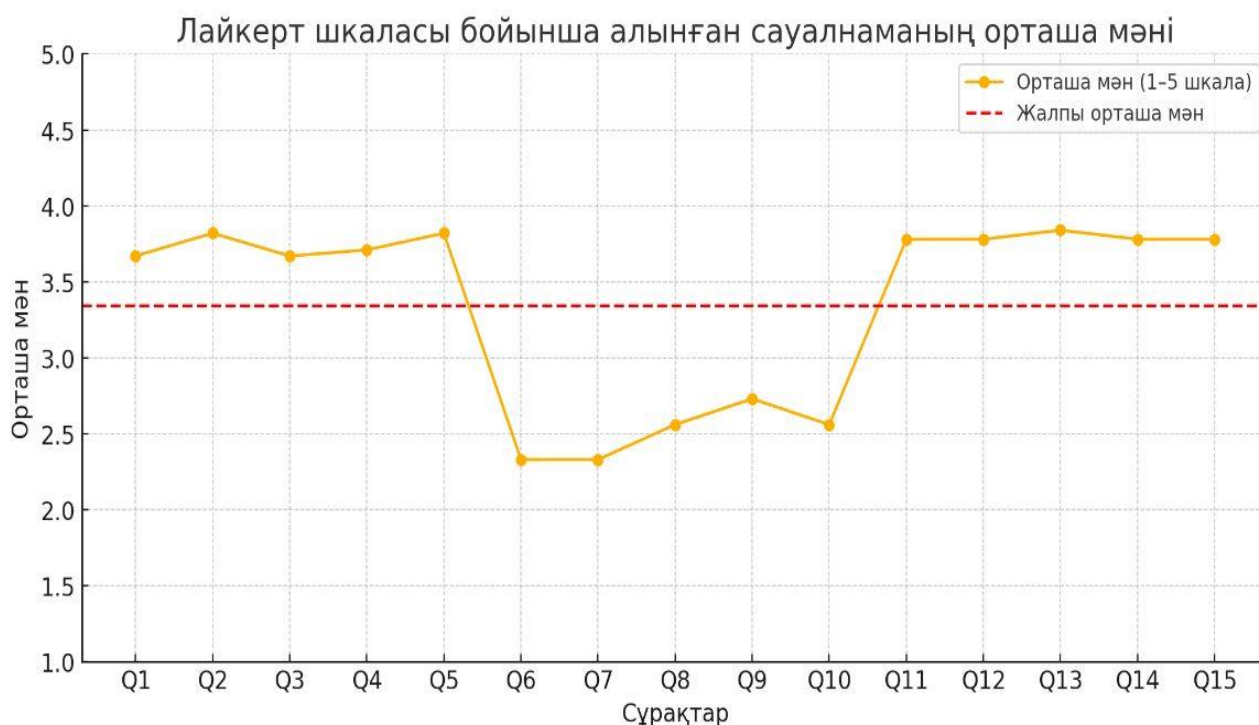
Мысалы: $(3,67 \div 5 \times 100 = 73,4\%)$

«Мен сабақ барысында өз оқу мақсаттарымды нақты қоя аламын» деген бірінші тұжырымға өз ойларын білдірген білім алушылардың орташа балы 3,67-ні құрады, ол 73,4%. Бұл көрсеткіш респонденттердің басым бөлігінің сабақ барысында өз оқу мақсаттарын қоя алатынын байқатады, дегенмен бұл дағдыны әлі де жетілдіру керектігі байқалады. Оқу үдерісі кезінде SMART мақсат қою, уақытты басқару, мотивацияны арттыру сияқты тақырыптарда қысқа тренингтер немесе шеберлік сабақтарын ұйымдастыру, практикалық жаттығулар арқылы әдістемелік қолдау көрсету керектігі анақталды. Білім алушылардың жауаптарының ішінде ең төменгі балл көрсеткішін көрсеткен 6 мен 7 тұжырымдар. «Менің метатанымдық білім, метатанымдық дағды деген ұғымдар жайлы түсінігім қалыптасқан» және «Мен метатанымдық дағдыларды қалыптастырудың әдістерін білемін» деген тұжырымдарға білім алушылардың берген жауаптарының орташа мәні 2,33-ті (46,6%) құрады. Бұл көрсеткіш аталған ұғымдар бойынша білім алушылардың түсінігі мен дайындық деңгейінің төмендігін байқатады. Көрсетілген төмен нәтиже білім алушылардың метатанымдық білім туралы түсініктерінің қалыптаспағанын, осыған орай метатанымдық оқыту жүйе құру, әдістемелік ұсыныстар жасаудың қажеттілігі анықталды.

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің білім алушылары қатысқан сауалнама нәтижелері олардың метатанымдық түсінігі мен Абайдың қара сөздерін оқу арқылы дамитын танымдық дағдылары жөнінде маңызды деректер ұсынды. 3-ші кестеде көрсетілген мәліметтер бойынша статистикалы білім алушылардың басым бөлігі (73–76%) сабақ барысында оқу мақсаттарын нақты қою (Q1), оқу барысын бақылау (Q2), және өз білімін бағалау мен сараптауға (Q4) қатысты тұжырымдар бойынша жоғары балл (4–5 балл) бергендігі анықталды. Бұл білім алушылардың оқу әрекетінде метатанымдық қабілеттің белгілі бір деңгейде

қалыптасқанын көрсетеді. Алайда, Q6, Q7, Q8, Q9 және Q10 сұрақтары бойынша орташа мән – 2,33–2,73 балды, ал пайыздық көрсеткіш – 46–55% аралығын көрсетіп тұр. Атап айтқанда, білім алушылардың «метатанымдық білім» мен «метатанымдық дағды» ұғымдарын толық меңгермегені, сондай-ақ оларды оқу тәжірибесінде тиімді әрі мақсатты түрде қолдана алмайтыны байқалды. Бұл білім алушылардың метатаным туралы теориялық түсінігінің әлсіздігін және тәжірибеде қолдану дағдысының жетілмегенін көрсетеді. Сонымен қатар, Абайдың қара сөздерімен жұмыс жасауға қатысты Q10–Q15 сұрақтарының нәтижелері, жалпы алғанда, оң бағытты көрсетті. Абай қара сөздерін оқу білім алушыларды тереңірек ойлануға жетелейтінін (Q12 – 3,78), рухани дамуға ықпал ететінін (Q13 – 3,84), және сыни ойлау мен күрделі мәселелерді шешу қабілеттеріне әсер ететінін (Q15 – 3,78) атап өткен. Сауалнама жауаптары көрсеткендей, білім алушылардың метатаным туралы білімдерін қалыптастырып, соның негізінде метатанымдық дағдыларын дамыту керек деп тұжырымдаймыз. Осы мәліметтер негізінде, білім алушылардың метатанымдық түсінігін тереңдету мен оны тәжірибеде қолдану қабілетін арттыру мақсатында арнайы әдістемелік жұмыстар қажет екені айқындалады. Бастапқы дерек жинау кезінде берілген сауалнаманың жалпы орташа мән – 3,34-ті, ал жалпы орташа пайыздық көрсеткіш – 66,88 %-ті құрайды. Бұл – анықтау эксперименті кезінде білім алушылардың метатанымдық дағдыларының орта деңгейде екенін көрсететін нәтижелердің орташа мәні. Төмендегі 1-ші сызықтық диаграммада анықтау эксперименті кезіндегі алынған сауалнама нәтижесінің орташа мәні мен пайыздық көрсеткіші көрсетілген.

Сызықтық диаграмма 1. Анықтау эксперименті кезіндегі алынған сауалнама нәтижесінің орташа мәні

Сызықтық диаграмма 2. Анықтау эксперименті кезіндегі алынған сауалнама нәтижесінің пайыздық көрсеткіші

Айқындаушы кезеңде алынған сауалнама нәтижелері қатысушылардың белгілі бір сұрақтарға деген қатынасын, көзқарасын және танымдық әрекеттерін бағалауға мүмкіндік берді. Анықтау эксперименті кезінде зерттеудің ғылыми болжамы жасалынды: егер Абайдың қара сөздерін оқыту үдерісінде білім алушылардың метатанымдық дағдыларын қалыптастырудың әдіснамалық негізі айқындалса, Абайдың қара сөздерін метатанымдық тәсілмен оқытудың кезеңдік моделі жасалып, оны шығармашылық тұрғыда тәжірибеде жүзеге асырылса, онда болашақ педагогтердің метақұзіреттілігін дамытудың жоғары деңгейіне қол жеткізуге болады.

Зерттеу барысында туындаған мәселені шешу үшін төмендегідей әдістемелік ұсыныстар ұсынып отырмыз.

1. Метатанымдық ұғымдарды жүйелі түрде түсіндіру. Сабақ барысында метатаным, метатанымдық білім, метатанымдық дағды ұғымдарына нақты мысалдар келтіре отырып түсіндіру;

2. Оқу мазмұнын спиральді қағидатқа негіздеу. Қарапайымнан күрделіге қарай спираль түрінде қайталап оқыту.

3. Индуктивті оқыту және сұрақ қою. Сұрақтар қоюға, болжамдар жасауға, өз біліміне сын көзбен қарауға үйрету.

4. «Оқыта отырып ойландыру» тәсілін қолдану. Білім алушыға білімді дайын күйінде бермей, білімді өз бетінше меңгеруге жағдай жасау.

5. Рефлексияға негізделген тапсырмалар енгізу. Әр сабақ соңында білім алушылар өз әрекетін талдап, әртүрлі сұрақтарға жауап беру арқылы танымдық үдерісті түсінуге дағдыланады.

6. Оқыту немесе танымдық стильдер мен стратегияларды үйрету. Білім алушыларға оқу мақсаттарын қою, өз әрекетін жоспарлау және бағалау дағдыларын дамытуға арналған жаттығулар ұсыну.

7. Интербелсенді оқыту әдістерін қолдану. «Ойла-жұптас-бөліс», «Джигсо», «Дебат» т.б. әдістері арқылы білім алушыларды сыни және метатанымдық ойлауға ынталандыру.

8. Метатанымдық тренингтер мен шеберлік сабақтарын ұйымдастыру. Метатанымдық стратегияларды қолдануға арналған тренингтер мен шеберлік сабақтарын ұйымдастыру.

9. Абайдың қара сөздерін оқу арқылы рефлексия, өзін-өзі бақылау, оқу стратегиясын таңдау сияқты дағдыларды дамыту. Абайдың қара сөздерін оқыту мақсат қою және жоспарлау, өзін-өзі бақылау, рефлексия, стратегияны өзгерту, және сыни ойлау секілді метатанымдық дағдыларды дамытуға мол мүмкіндік береді.

Сауалнама нәтижелеріне сандық және сапалық талдау жүргізілгеннен кейін, Абай қара сөздерін оқыту арқылы білім алушылардың метатанымдық қабілеттерін ашуға бағытталған тапсырмалар мен әдістердің жүйесі жасалынды. Абайдың қара сөздерін талдау барысында білім алушылар тек мәтін мазмұнын түсініп қана қоймай, өз көзқарасын қалыптастыруға, өмірлік құндылықтарын қайта қарастыруға, оқу барысындағы мақсаттарын айқындауға және дамытуға мүмкіндік алады. Абайдың қара сөздерін метатанымдық тұрғыдан оқыту – білім алушының танымдық және тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін тиімді әдістемелік бағыттардың бірі. Теориялық негіздер көрсеткендей, метатанымдық әдістер мен Абайдың рухани-этикалық мұрасының синтезі қазіргі жоғары білім берудің мазмұнын тереңдетіп, тұлғалық бағдарлы оқытуға нақты мүмкіндік ашады. Зерттеу нәтижелерінде Абайдың қара сөздерін метатанымдық тәсілмен оқытудың кезеңдік моделін жасап шықтық. Төменде берілген 5-ші кестеде Абайдың қара сөздерін метатанымдық тәсілмен оқытудың кезеңдік моделін ұсынып отырмыз.

Кесте 5. Абайдың қара сөздерін метатанымдық тәсілмен оқытудың кезеңдік моделі

Метатанымдық оқыту кезеңі	Мақсаты	Мазмұны / Іс-әрекет түрлері	Қолданылатын әдістер мен тәсілдер	Күтілетін нәтиже
Мазмұндық-коммуникативтік кезең	Оқу мазмұнын құрылымдау, мәтінмен жұмыс істеудің танымдық негізін қалыптастыру	– Абайдың қара сөздерін тақырып бойынша сұрыптау (ақыл, ғылым, мінез, еңбек, тәрбие, дін); – Қара сөздерді өз сөзімен түсіндіру, интерпретациялау; – Мәтіндегі идеяларды өз ойымен байланыстыру.	– Интерактивті оқылым; – Диалогтік талдау; – Семантикалық карта.	– Білім алушы мәтін мазмұнын терең меңгереді; – Өз көзқарасын дәлелдеуге дағдыланады.

Метатанымдық стратегияларды меңгерту кезеңі	Таным әрекетін саналы жоспарлау, бақылау және бағалау дағдыларын қалыптастыру	– «Мен не білемін?» – «Нені түсіндім, нені түсінбедім?» – «Не үйрендім? Қалай үйрендім?»	– Рефлексиялық кестелер (INSERT) – Ойлау күнделігі – Әңгімелесу картасы	– Оқу үдерісін саналы түрде басқаруға үйренеді; – Ойлау әрекетіне рефлексия жасайды.
Педагогикалық қолдау кезеңі	Білім алушының өзіндік ойлауын, метатанымдық қабілетін дамытуға жағдай жасау. Бұл кезеңде оқытушы білім алушыны қолдаушы, бағыттаушы және серіктес ретінде әрекет етеді.	– Білім алушының танымдық белсенділігін арттыру; – Өз бетімен шешім қабылдауына мүмкіндік беру; – Сұрақтар қою арқылы ойландыру; – Рефлексия жасауына жағдай туғызу; – Сенімді орта қалыптастыру арқылы оқуға ынталандыру.	– Сократтық сұрақ қою әдісі; – «Қызығушылықты ояту» стратегиялары; – Диалогтік оқыту әдістерін қолдану (пікірталас, сұхбат, топтық жұмыс); – Қателесуге мүмкіндік беру және оны талдау; – Рефлексиялық тапсырмалар беру (күнделік жазу, өзін-өзі бағалау).	– Білім алушының оқу белсенділігі артады; – Ізденіске деген қызығушылығы дамиды.
Бағалау және өзін-өзі дамыту кезеңі	Метатанымдық дағдылардың қалыптасуын бағалау, өзіндік бақылауды жетілдіру	– Өзін-өзі бағалау – Топтық және өзара бағалау – Жетістік портфолио-сын жасау	– Бағалау парақтары – Рефлексиялық эссе – Критерийге негізделген бағалау	– Білім алушы өз жетістігін саралап, келесі қадамды жоспарлауға үйренеді

Бұл зерттеудің мақсаты – метатанымға негізделген оқытуға байланысты әдістемелік жүйені құру. Осыған байланысты зерттеуде метатанымдық білім берудің тиімді әдістәсілдері қарастырылды. Бұл әдістер білім алушылардың метатанымдық қабілеттерін арттыруда маңызды рөл атқарады. Зерттеу жұмысының анықтау кезеңінде жүргізілген талдау нәтижелері студенттердің метатанымдық қабілеттерін дамыту қажеттілігін айқындауға мүмкіндік берді. Бұл кезеңде зерттеу мәселесі нақтыланып, білім алушылардың ойлау үдерісін бақылау, реттеу және бағалау дағдыларының деңгейі сарапталды. Жүргізілген сауалнама нәтижелері білім алушылардың метатанымдық қабілеттерін дамыту қажеттілігін анықтады. Осыған байланысты, зерттеу аясында метатанымдық қабілеттерді дамытуға бағытталған арнайы әдістемелік жүйе мен кезеңдік оқыту моделі әзірленді. Бұл модель білім алушылардың өз оқу әрекетін саналы түрде ұйымдастыру, рефлексия жасау, сыни тұрғыда ойлау және тұлғалық дамуын

қамтамасыз етуге бағытталған. Жалпы алғанда, анықтау экспериментінің нәтижелері алдағы практикалық жұмыстардың қажеттілігін дәлелдеп, зерттеу барысының келесі кезеңі – қалыптастыру экспериментіне әдістемелік негіз болатынын көрсетеді. Бұл кезеңде әзірленген модель мен әдістемелік жүйенің тиімділігі тәжірибе жүзінде тексерілуі жоспарланып отыр.

Қорытынды

Қазіргі заманғы жоғары білім беру жүйесінде білім алушылардың танымдық қабілетін дамыту, олардың білімге деген ішкі уәжін арттыру, рефлексиялық және сыни ойлау дағдыларын қалыптастыру басты мақсаттардың бірі болып отыр. Осы бағытта метатанымдық оқыту әдістері тиімді құрал ретінде танылып келеді. Метатаным – бұл адамның өз ойлау үдерісін түсінуі, бақылауы және реттеуі. Мақалада аталған ұғымның мәні мен маңызы ашылып, метатанымға негізделген оқытудың білім алушылардың танымдық белсенділігі мен рефлексиялық қабілеттерін дамытудағы рөлі қарастырылды.

Абайдың қара сөздері – терең философиялық, этикалық, ұлттық құндылықтарға толы шығармалар. Жүргізілген эмпирикалық зерттеу нәтижелері Абайдың қара сөздерін оқыту білім алушылардың метатанымдық дағдыларын дамытуға ықпал ететінін дәлелдеді. Зерттеу барысында метатанымдық әдістермен оқыту арқылы білім алушы тек мазмұнды меңгеріп қана қоймай, өзінің ой қабілеттерін басқаруға, өмірлік құндылықтарды саралауға, өзіндік пікір қалыптастыруға дағдыланатыны анықталды. Жалпы алғанда, метатанымдық әдістерді әдеби мәтіндерге, соның ішінде Абай қара сөздерін оқытуда қолдану – білім алушының тек мазмұнды игеруіне емес, оның жеке тұлғалық және рухани дамуына да ықпал ететін тиімді тәсіл екендігі айқындалды. Бұл әдіс жоғары оқу орындарында әдеби-танымдық пәндерді оқытудың сапасын арттырудың тиімді құралы ретінде ұсынылады.

Мүдделер қақтығысы, алғыс айту және қаржыландыру туралы ақпарат

Бұл мақалада мүдделер қақтығысы жоқ.

Авторлардың қосқан үлесі

Исабек Азимхан Усенұлы – зерттеу деректерін жинақтап, сұрыптап, тәжірибелік бөлімді ұйымдастыруға, мақаланы құрылымдауға және мазмұндық жағынан талдауға белсенді қатысты. **Адиева Пакизат Минаваровна** – зерттеудің негізгі ғылыми бағыттарын айқындап, теориялық тұжырымдарды негіздеуге, метатанымдық әдістердің мазмұнын ашуға және мақаланың ғылыми дәлдігін қамтамасыз етуге атсалысты. **Калшабек Ақжол Батырұлы** – Абайдың қара сөздеріне қатысты мазмұндық және әдістемелік талдау жүргізіп, мысалдар келтіріп, мақаланың соңғы редакциялық нұсқасын бекітуге және жарияланымға дайындауға жауапты болды. Зерттеу жұмысының барлық кезеңдері авторлар арасында тең дәрежеде үйлестіріліп, жұмыстың тұтастығы мен деректердің нақтылығы өзара келісім негізінде қамтамасыз етілді.

Әдебиеттер тізімі

- Байтасова, Г. (2024). Білім берудегі метакогнитивтік тұжырымдарға сипаттама. *Eurasian Science Review*, 2(3), 155–168. <https://doi.org/10.63034/esr-85>
- Лазарева, О.В. (2012). К вопросу о влиянии метакогнитивных процессов на понимание научного текста. *Психология. Психофизиология*, (31), 13–17.
- Ораз, А.Н., & Маликов, Қ. Т. (2023). Цифрлық білім беруде мобильді қосымшаларды қолданудың өзектілігі. *Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия Филология*, (3) (144), 211–213.
- О'Лири, З. (2020). Зерттеу жобасын жүргізу: негізгі нұсқаулық. Алматы: Ұлттық аударма бюросы қоғамдық қоры.
- Перикова, Е.И., Ловягина, А.Е., & Бызова, В.М. (2020). *Психология метапознания*. СПб.: Скифия-принт.
- Саипова, Н. ., & Туребаева, Ш.М. (2025). Метатанымдық құзыреттілікті дамытудың ғылыми-әдістемелік негізі. In *the World of Science and Education*, (15), 22–24.
- Шакен, Ф.К. (2021). Инновациялық білім берудегі оқушылардың метатанымдық қабілетін дамытудың педагогикалық шарттары. *Молодой ученый*, (2) (344), 302–305. <https://moluch.ru/archive/344/77459/>
- Шер, М.Л., & Миронов, Л.В. (2024). Метакогнитивные навыки в образовании: ключевые аспекты, педагогические условия формирования. В *Современный образовательный процесс: психолого-педагогическое сопровождение, воспитательные стратегии: материалы Международной научно-практической конференции (Краснодар, 28 ноября 2024 г.)* (с. 123). Чебоксары: Среда.
- Hamzah, H., Hamzah, M.I., & Zulkifli, H. (2022). Systematic literature review on the elements of metacognition-based higher order thinking skills (HOTS) teaching and learning modules. *Sustainability*, 14(2), 1–15. <https://doi.org/10.3390/su14020813>
- Panigrahi, A.R., Pany, S., & Verma, A. (2025). The impact of meta-cognitive skills on students learning. *International Journal of Applied Research*, 11(2), 242–245. <https://doi.org/10.22271/allresearch.2025.v11.i2d.12364>
- Petrikova, M. (2017). Metacognition in the Teaching of Literature. In E. Railean, A. Elçi, & A. Elçi (Eds.), *Metacognition and Successful Learning Strategies in Higher Education* (pp. 231–249). IGI Global Scientific Publishing. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-2218-8.ch013>
- Saiz, C., & Rivas, S. (2022). Metacognitive strategies and development of critical thinking in higher education. *Thinking Skills and Creativity*, 44, Article 101055. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2022.101055>

А.У. Исабек¹, П.М. Адиева², А.Б. Калшабек³

^{1,2}Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, Туркестан, Казахстан

³Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

Влияние метакогнитивных методов при преподавании «Слов назидания» Абая: опыт применения в высшем учебном заведении (констатирующий эксперимент)

Аннотация. В статье рассматривается значимость преподавания «Слов назидания» Абая в высшей школе с использованием метакогнитивных методов. Цель статьи – проведение констатирующего эксперимента с целью определения эффективности преподавания «Слов назидания»

Абая в высшей школе на основе метакогнитивных методов, разработка методической системы формирования метакогнитивных навыков у обучающихся, а также создание педагогической модели. В ходе исследования проанализированы теоретические концепции, научные работы и практический опыт, связанные с понятием метапознания, а также рассмотрена их эффективность в образовательном процессе. В настоящее время развитие метакогнитивных навыков у обучающихся является одним из приоритетных направлений высшего образования. В этом контексте метакогнитивный подход к изучению «Слов назидания» Абая представляет собой актуальную задачу, способствующую личностному и когнитивному развитию обучающихся. В рамках эмпирического исследования с целью определения уровня метакогнитивных знаний обучающихся была проведена анкета, основанная на шкале Лайкерта. Полученные данные подверглись количественному и качественному анализу, на основе которого была научно оценена степень развития метакогнитивного мышления и восприятия «Слов назидания» Абая обучающимися. Результаты исследования показали, что преподавание «Слов назидания» Абая с использованием метакогнитивных методов оказывает положительное влияние на формирование и развитие таких навыков, как самоконтроль, рефлексия, использование учебных стратегий, постановка целей и критическое мышление. Представленная в статье методическая модель доказала свою эффективность в системе высшего образования на практике.

Ключевые слова: Абай, Слова назидания, метапознание, метакогнитивные методы, высшее образование, шкала Лайкерта, личностное развитие.

A.U. Issabek¹, P.M. Adiyeva², A.B. Kalshabek³

^{1,2}*Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan*

³*M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan*

The impact of metacognitive methods in teaching Abai's Words of Edification: application experience in higher education (preliminary study)

Abstract. The article examines the importance of teaching Abai's Words of Edification in higher education through the use of metacognitive methods. Its primary aim is to enhance students' metacognitive skills while fostering personal growth and critical thinking. Metacognition, as a key concept in modern education, plays a vital role in improving cognitive processes and the overall quality of learning. The research includes an ascertaining experiment to evaluate the effectiveness of metacognitive approaches when teaching Abai's texts and proposes a methodological model for developing students' self-awareness and reflective abilities. The study involves the analysis of theoretical foundations, scientific literature, and practical applications related to metacognition. A Likert-scale questionnaire was used to assess students' metacognitive awareness, with both quantitative and qualitative data analyzed. Findings revealed that integrating metacognitive strategies significantly improves students' abilities in self-regulation, reflection, goal setting, and critical thinking. The implementation of the proposed pedagogical model demonstrated its effectiveness in a higher education setting, highlighting the value of using metacognitive methods in literature instruction. Overall, the study confirms that applying a metacognitive approach to the study of Abai's Words of Edification supports the development of deeper, more conscious learning and promotes students' intellectual and personal development.

Keywords: Abai, Book of Words, metacognition, metacognitive methods, higher education, questionnaire, experiment, Likert scale, personal development.

References

- Baitasova, G. (2024). Bilim berudegi metakognitivtik tyzhyrymdarga sipattama [Description of metacognitive statements in education]. Eurasian Science Review, 2(3), 155–168. <https://doi.org/10.63034/esr-85> (in Kazakh)
- Lazareva, O.V. (2012). K voprosu o vliyanii metakognitivnyh processov na ponimanie nauchnogo teksta [On the question of the influence of metacognitive processes on the understanding of a scientific text]. Psihologiya. Psihofiziologiya [Psychology. Physiology], (31), 13–17. (in Russian)
- Oraz, A.N., & Malikov, K. T. (2023). Cifrlyk bilim berude mobil'di kosymshalardy koldanudyn ozektiligi [Relevance of using mobile applications in digital education]. Bulletin of the L. N. Gumilyov Eurasian National University. Philology Series, 3(144), 211–213. (in Kazakh)
- O'Liri, Z. (2020). Zertteu zhobasyn zhyrgizu: negizgi nyskaulyk [Conducting a research project: the main guide]. Almaty: Ulttyk audarma byurosy kogamdyk kory. (in Kazakh)
- Perikova, E. I., Lovjagina, A. E., & Byzova, V. M. (2020). Psihologiya metapoznaniya [The psychology of metacognition] SPb.: Skifija-print. (in Russian)
- Saipova, N. R., & Turebaeva, Sh. M. (2025). Metatanyndyk kyziretilikti damytudyn gylymi-adistemelik negizi [Scientific and methodological basis for the development of metacognitive competence]. In the World of Science and Education, (15), FN 2, 22–24. (in Kazakh)
- Shaken, F. K. (2021). Innovacijalyk bilim berudegi okushylardyn metatanyndyk kabiletin damytudyn pedagogikalyk sharttary [Pedagogical conditions for the development of metacognitive abilities of students in innovative education]. Molodoj uchenyj [Young Scholar], (2) (344), 302–305. <https://moluch.ru/archive/344/77459/> (accessed June 21, 2025). (in Kazakh)
- Sher, M.L., & Mironov, L.V. (2024). Metakognitivnye navyki v obrazovanii: kljuchevye aspekty, pedagogicheskie uslovija formirovaniya [Metacognitive skills in education: key aspects, pedagogical conditions of formation]. In Sovremennyj obrazovatel'nyj process: psihologo-pedagogicheskoe soprovozhdenie, vospitatel'nye strategii: materialy Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii [Modern Educational Process: Psychological and Pedagogical Support, Educational Strategies: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference] (Krasnodar, 28 November 2024) (p. 123). Cheboksary: Sreda. (in Russian)
- Hamzah, H., Hamzah, M.I., & Zulkifli, H. (2022). Systematic literature review on the elements of metacognition-based higher order thinking skills (HOTS) teaching and learning modules. Sustainability, 14(2), Article 813, 1–15. <https://doi.org/10.3390/su14020813>
- Panigrahi, A. R., Pany, S., & Verma, A. (2025). The impact of meta-cognitive skills on students learning. International Journal of Applied Research, 11(2), 242–245. <https://doi.org/10.22271/allresearch.2025.v11.i2d.12364>
- Petrikova, M. (2017). Metacognition in the teaching of literature. In Metacognition and Successful Learning Strategies in Higher Education (pp. 254–272). <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-2218-8.ch013>
- Saiz, C., & Rivas, S. (2022). Metacognitive strategies and development of critical thinking in higher education. Thinking Skills and Creativity, 44, Article 101055. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2022.101055>

Авторлар туралы мәлімет:

Исабек Азимхан Усенұлы – PhD докторант, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан. E-mail: boy_from_texas_24_95@inbox.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9657-105X>.

Адиева Пакизат Минаваровна – филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан. E-mail: pakizat.adiyeva@ayu.edu.kz, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8871-1143>.

Калшабек Ақжол Батырұлы – филология ғылымдарының кандидаты, доцент, М. Әуезов атындағы университеті, Шымкент, Қазақстан. E-mail: Kalshabek_Akjol@inbox.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5860-1673>.

Исабек Азимхан Усенұлы – PhD докторант, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, Туркестан, Казахстан. E-mail: boy_from_texas_24_95@inbox.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9657-105X>.

Адиева Пакизат Минаваровна – кандидат филологических наук, доцент, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, Туркестан, Казахстан. E-mail: pakizat.adiyeva@ayu.edu.kz, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8871-1143>.

Калшабек Ақжол Батырұлы – кандидат филологических наук, доцент, Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан. E-mail: Kalshabek_Akjol@inbox.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5860-1673>.

Issabek Azimkhan Ussenuly – PhD student, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, Kazakhstan. E-mail: boy_from_texas_24_95@inbox.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9657-105X>.

Pakizat Minavarovna Adieva – Candidate of Philology, Associate Professor, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, Kazakhstan. E-mail: pakizat.adiyeva@ayu.edu.kz, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8871-1143>.

Akzhol Batyruly Kalshabek – Candidate of Philology, Associate Professor, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan. E-mail: Kalshabek_Akjol@inbox.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5860-1673>.

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).